

Lukáš PRŮŠA
Masarykova univerzita

DOI: 10.14746/bo.2020.1.7

Josef Kainar v České knižnici

Na konci roku 2018 se na knižních pultech objevil svazek Básně Josefa Kainara jako 96. svazek České knižnice, který vydal pražský Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR a brněnské nakladatelství Host. Jedná se o komentované čtenářské vydání čtyř básnických sbírek Josefa Kainara (1917–1971), a to *Osudy*, *Nové mýty*, *Lazar a píseň* a *Moje blues*. Text edičně připravil a komentář napsal literární historik Petr Šrámek. Ten v Komentáři svazku *Básně* poznamenal:

Při komponování tohoto svazku pro edici Česká knižnice jsme zvolili hledisko estetické, které akceptuje i současná literární historie ve svém pohledu na dosud časově nepřilíživě vzdálenou literaturu druhé poloviny dvacátého století, a pořídili jsme výbor autorových knižně vydaných titulů. V souladu se zásadami edice tedy reeditujeme sbírky, které sehrály výraznou roli v kontextu autorovy tvorby a souběžně mají historicky vývojovou hodnotu literární. Při výběru jsme naopak nesledovali hledisko chronologicky, žánrově ani jinak proporční. Představil Kainara ve všech polohách a valérech jeho poetiky a nabídnout syntetický pohled na takto všestranného autora – básní, písní, dramát či textů publicistických, a to i pro děti – zůstává úkolem budoucího kritického vydání (sebraných spisů), kompletní bibliografie a relevantní monografie.

Editor současně připomíná, že všechny čtyři Kainarovy tituly jsou spolu s ostatními sbírkami obsaženy v trojsvazkových *Vybraných spisech Josefa Kainara*, jež uspořádal Miloš Pohorský a které vycházely v období let 1987–1990 v nakladatelství Československý spisovatel.

Nové mýty, *Osudy*, *Lazar a píseň* a *Moje blues* představují vrchol slovesné tvorby Josefa Kainara 40. a 60. let 20. století, básníka, novináře, dramatika, autora rozhlášek, písňových textů, veršů pro děti, hudebníka, výtvarníka, fotografa a rybáře.

Básnickým debutem J. Kainara je sbírka *Příběhy a menší básně* (1940), která svou příběhovostí představuje novum v české poezii. Literární kritikou byla kniha přijata nadšeně. Antonín Matěj Píša ocenil básníkovu odvahu a tvůrčí osobitost, jež byla spojena s odvahou vymanit se z vlivu tvorby Františka Halase. Kladně ji hodnotil také Josef Heyduk a Vojtěch Martínek. Od 40. let 20. století je Kainarovo jméno spojováno se Skupinou 42, která byla činná v letech 1942–1948. V centru pozornosti slovesných i výtvarných tvůrců této skupiny bylo město a člověk v něm, proto se také v jejich tvorbě objevují motivy syrové reality, městské periferie s obrazy obyčejného života. Hlavním teoretikem skupiny byl Jindřich Chaloupecký, jenž výše vzpomenuté

formuloval ve své stati *Svět, v němž žijeme* (1940). Ona teoretická východiska akceptovali a přijali za svá pozdější členové této skupiny – Josef Kainar, Jiří Kolář, Ivan Blatný, Jiřina Hauková, Jan Hanč, František Gross, František Hudeček, Kamil Lhoták, Jan Smetana, Karel Souček a jiní.

Literární historička Iva Málková o Kainarově básnické tvorbě z počátku 40. let poznamenala:

Žít, chápat a zachycovat město, jeho periferii, vrátit do obrazu v básních znovu zárodečný chaos, objevovat jeho paradoxy. Josef Kainar k tomu přidával ještě ironický odstup, schopnost zachytit objekty svých básní ve chvílích fatálního zlomu, v okamžicích, kdy se projevuje cosi ukrývané, nepoznané, přehlížené.

Do básnické sbírky *Nové mýty* (1946) zahrnul tvůrce básně napsané v Ostravě. S pojmem *mýtus* se můžeme setkat už v autorových raných verších. V *Nových mýtech* jsou mytizovány obyčejné věci i děje, každodenní dobová realita. Ono směřování je vidět ve slavné básni *Stříhali dohola malého chlapečka*, částečně ovlivněné existencialismem, stejně tak ve *Vlně 900* (Brněnský goniometr). V tomto textu se mýtus člověka, jenž překonává svou technikou zemskou přitažlivost, spojuje s mýtem o hledání šťastné země. V básni *Po vojně* vzdává Kainar hold Sovětské armádě a současně evokuje mýtus Moravy, jejíž slunce je „červené a silné“. Mnohá básnická čísla jsou tragická, krutá a nemilosrdná. Tento charakter má i báseň *La belle dame sans mercy*, zobrazující bezcitnou krásnou paní a korespondující s podobnými básněmi Vladimíra Holana, Alaina Chartiera a Johna Keatse. Jiné verše prozrazují souvislost sbírky se surrealismem, výše vzpomenutým existencialismem i s básnickými aktivitami autorových generačních druhů, Jiřího Koláře a Ivana Blatného. Jiné básně mají konkrétní historickou inspiraci, např. *Vlak s vězni*, *Slovenské lesy hluboké* a *Bubíněk*.

V roce 1947 vyšla Josefu Kainarovi sbírka *Osudy*, shrnující básně z období let 1940–1943, kdy autor patřil k členům Skupiny 42 a byl velmi ovlivněn poezií Františka Halase. Literární historik Jiří Opelík napsal, že ve sbírce *Osudy* „jde o uzavřené, zaokrouhlené monografické příběhy, jejichž vypravěčem je Osud a jeho synonymní zástupci“. Kainar zalidnil tuto sbírku spoustou postav biblických (Adam, Noe, Lazar) i reálných (zlý kantor, umírající křídlovkář, chromec, houslařský mistr). V textech, jež reagují na okupační realitu, reflektuje umělec různé podoby zla, přičemž konstatuje:

ze všech zel
je nejhorší mít na uzlu
své srdce, když jen ostouzí,
a strachem v krku bije.
(báseň *Barabáš*)

Svémi básnickými texty bojuje se zlem, strachem a rezignací. Básníkovou zbraní je velmi často hudba, jak můžeme vidět v básni *Violoncello*. Mnohá čísla sbírky *Osudy* představují apokryfy, jejichž protagonisty jsou biblické postavy, v jiných básních je Kainar fascinován obyčejnými věcmi (básně *Knihovna*, *Zápalky*), stromy i zvířaty (básně *Tis*, *Krasy*, *Ryby*). I v těchto textech se odráží dusivá skutečnost doby a stav autorova nitra. Celá básnická sbírka *Osudy* má svou tematikou blízko k dobové psychologické próze, zejména k románům Václava Řezáče *Černé světlo* a *Svědék*.

Básnická tvorba 60. let 20. století Josefa Kainara je ve svazku *Básně* (2018) reprezentována knihami *Lazar a píseň* (1960) a *Moje blues* (1966). V básnické sbírce *Lazar a píseň* představuje Kainar ucelené lidské osudy z přítomné doby. Básně často končí morální výzvou nebo ponaučením. Jde o monology prostých lidí, např. horníka (básně *Havířská*), řidiče (básně *Cesta*), „obyčejné ženské od Hlohova“, citově zraněné ženy (básně *Budete zlá*), člověka, jemuž se stýská (básně *Domů*), děvčátka z rozvrácené rodiny. Tvůrce v těchto monologech často užívá prvky obecné češtiny – nejen hláskoslovné, tvaroslovné, ale i lexikální a syntaktické. V návaznosti na své rozhlásky a dramatické texty nově stylizuje svůj básnický jazyk, ve kterém již dříve aplikoval různé jiné elementy z němčiny, slovenštiny a nářečí. Z tematického hlediska vidíme ve sbírce *Lazar a píseň* výrazně zastoupeno téma samoty. Máme na mysli zejména básně zobrazující především městskou i venkovskou samotu, ale i báseň o „panu Lazarovi“, jenž ztělesňuje vše co je „v lidech nelidského“.

Básnická sbírka *Moje blues* má bilanční charakter. Josef Kainar rekapituluje svůj život, svůj osud předkládá jako běžný lidský úděl – staví jej do kontrastu s cizími osudy. Je fascinován obyčejným lidským životem. Svůj subjekt stylizuje do třetí osoby, rozsáhlé básně pointuje různými výstrahami i výzvami. Například v úvodní básni *Klavírní koncert* zobrazuje tvůrce své přerovské dětství, svůj domov, své hudební založení, hudebnost své poezie, znatelnou již v jeho předchozích knížkách a vygradovanou právě ve sbírce *Moje blues*. Spojení s hudbou je vidět také v básních *Malá půlnoční hudba*, *Písnička* a *Blues o velké jarní cestě*. O úzkém sepětí hudby a poezie Kainar v roce 1962 napsal:

Nedovedu si představit nehudebního básníka. Způsob, jak vyjádřit v básni myšlenku, považuji za neodlučitelný od její hudební skladby. Hudba se svými kontrapunkty, prodlevami, intonačními a harmonickými sledy i zvraty je co do původu i bytí rodným dvojčetem poezie...

Některé básně sbírky *Moje blues* jsou polytematické. Výše jsme vzpomněli, že v nich básník bilancuje vlastní život, vrací se k osvobození (básně *Kytíčka za Vasila*), zobrazuje soudobé politické osobnosti (básně *Patricie Lumumba*) nebo dobývání vesmíru (básně *Co unese člověk*). V knize jsou však také texty o lásce (*Malá půlnoční hudba*, *Blues o černém kožíšku*, *Blues o jejích slzách*), v jiných básních autor umělecky zpodobňuje dobový stav světa, naší společnosti a kultury – *Kainovo blues*, *Blues*

o správném hladu, *Blues o básničce a vlezlé ženě*, *Verše od vody*, *Dobře nám tak*. V knize nalezneme také *Blues o tom co chceme s obsáhlým epitafem*.

O Kainarově básnickém umění 60. let napsala Iva Málková:

Přijde chvíle, kdy v šedesátých letech, v poezii i dramatu, naváže na svou schopnost vidět a v básních zachytit chvíle, kdy lidská bytost zahlédne svůj osud, kdy pochopí podstatu vnitřního smutku i okamžiků, v nichž se projevuje prapodstata lásky i úzkosti, okouzlení i tihy.

V posledních letech života se Josef Kainar prosadil jako textař. V roce 1969 vyšla s jeho texty deska *Chvilé lásky*, o rok později *Světové evergreeny s texty Josefa Kainara*. V této souvislosti by bylo dobré připomenout básníkovu spolupráci se skupinami Framus Five (*Město Er*, 1971) i Flamengo (*Kuře v hodinkách*, 1972), stejně tak LP desku *Obelisk*. Z hudebních skladatelů a interpretů, jež zhudebňovali Kainarovy texty, můžeme připomenout např. Jiřího Matyse, Jaromíra Podešvu, Harry Macourka, Vítězslava Hálu, Jiřího Suchého, Evu Olmerovou, Hanu Hegerovou, Michala Prokopa, Vladimíra Mišíka, Karla Plíhala a Zuzanu Navarovou.

Dne 29. června 2017 si česká kulturní scéna připomínala 100. výročí narození Josefa Kainara. Památník písemnictví na Moravě v Rajhradě připravil výstavu Josef Kainar 1917–1971. U příležitosti této kulturní akce zazněla 14. června téhož roku přednáška Libora Kaliny pod názvem *Kainarovo Kuře v hodinkách o básnickových písňových textech*.

24. listopadu 2017 ostravské Divadlo loutek uvedlo ke kainarovskému výročí scénickou montáž z Kainarových básní a písňových textů pod názvem *Střihali dohola Josefa Kainara*. Režisér a autor scénáře Václav Klemens vyšel z historických faktů, jež básníka spojují s jeho rodným Přerovem, Olomoucí, Hlučínem, kde studoval, ale zejména s Ostravou, kde v mládí působil v letech 1940–1941 jako profesionální kytarista a houslista v Doležalově tanečním orchestru známé a módní kavárny Savoy.

Statutární město Přerov vydalo ke kulatému výročí knižně studii historika Jiřího Lapáčka *Josef Kainar a Přerov* (2017). Lapáček se životními osudy a tvorbou Josefa Kainara zabývá již několik let. V této souvislosti můžeme připomenout epistolografický svazek, který editoval, *Kde hledají básníci inspiraci*. Korespondence Josefa Kainara a Hanuše Bonna s Hanou Steinerovou 1938–1940 (2003).

Svazek *Básni* Josefa Kainara s vročením 2018 můžeme chápat jako důstojnou tečku za kainarovským výročím. Edice čtyř sbírek je pečlivě připravena a my ji můžeme s čistým svědomím doporučit nejen odborníkům – bohemistům, ale i širší čtenářské veřejnosti.